SKOLEHAGEN SOM LÆRINGSARENA

- Inspirasjon til å jobbe med bærekraft og matglede i praksis.

Å få planter til å gro, se frø spire i vinduskarmen, i krukker eller bed er alle aktiviteter som kan knyttes opp til flere fag i skolen.

Kollmyr skole

Foto: Francesco Gallarotti, Unsplash

Foto: Jonathan Kemper, Unsplash

INNHOLD

5	Bakgrunn for prosjektet
6-7	Hvorfor jobbe med og i skolehagene i 2021
8	FN's bærekraftsmål
9	Deltakere i forløpet
10-11	Året i skolehagene
	Moduler fra januar til desember
12-13	**1.** Startpakke - hvordan komme i gang?
14-15	**2.** Vi starter dyrkingssesongen
16-17	**3.** Bærekraftig matglede om våren
18-19	**4.** Våronn i hagen
20-21	**5.** Sommerhagen
22-23	**6.** Bærekraftig matglede om høsten
24-25	**7.** Høst i hagen og naturen
26-27	**8.** Evaluering og planlegging
28-29	**9.** Skolehagen som klasserom
30-31	Stemningsbilde og dikt
32-33	Erfaringer og anbefalinger
34-35	Stemningsbilder og referanse
36-37	Samarbeidspartnere i prosjektet
38-39	Nasjonale satsinger som peker på skolehager
40-41	Stemningsbilde og referanse
42	Inspirasjon og nyttige lenker
43	Eksempler fra Danmark
44-45	Takk
46-47	Stemningsbilder og referanse

Prosjektansvarlig:
Mersmak v/ Anna Sofie Willumsen
Telemarks Landbruksselskap/
Århus Gård v/ Ellen Dagsrud

Opplag: 200 stk
Trykk: ETN Grafisk
Design: Aneiris Design
Forsidefoto: Anna Sofie Willumsen
Baksidefoto: Adobe Stock

Foto: Økologisk Norge / Mulle Media

BAKGRUNN FOR PROSJEKTET

Skolehageprosjektet i Mersmak-regi ble til i en dialog mellom Skien Kommune, Århus Gård og Mersmak på høsten 2018.

Målet var å utvikle undervisningsprogrammet *«Bærekraftig matglede til barn og unge»*. Via en pilot for et undervisningsopplegg for ansatte i grunnskolen i Skien kommune, med fokus på bærekraft, hvor vi følger maten fra jord til bord, fra hagen til magen, og tilbake igjen, vil vi kunne gi barn og unge nye, viktige og relevante læringsarenaer.

Ved å jobbe i og med skolehage skal barn og unge styrke sin fortrolighet og forståelse for matens vei fra jord til bord, verdien av natur, bærekraft, matkvalitet og sunn livsstil.

Pilotprosjektet er en del av prosjektet *«Bærekraft med Mersmak – sammen om et bærekraftig Telemark»* som er finansiert med midler fra hhv. Skien Kommune, Telemark Fylkeskommune (Vestfold Telemark Fylkeskommune fra 2020), og Statsforvalteren i Vestfold og Telemark.

Prosjektet var opprinnelig planlagt gjennomført i 2019 og 2020, men på grunn av pandemien ble prosjektet forlenget inn i 2021.

Dette inspirasjonsheftet er en del av rapporteringen på det samlede prosjektet, men er først og fremst tenkt som et inspirasjonshefte til alle i skoler og barnehager i Skien kommune. Vi håper dette kan være første skritt på veien til en *«Skiens modell»* for å jobbe med skolehagen som en inkluderende og raus læringsarena for barn og unge.

Foto: Århus Gård

Anna Sofie Willumsen, Mersmak og Ellen Dagsrud, Telemarks Landbruksselskap/ Århus Gård

HVORFOR JOBBE MED OG I SKOLEHAGENE I 2021

Det blåser nye vinder for skolehagen, og nye skolehager anlegges rundt i hele landet. Skolehagene som læringsarena har en lang historie i Norge og de første dukket opp rundt år 1900 med inspirasjon fra Europa. Den gangen, som i dag, var det ildsjeler som tok initiativet, og en del lærere jobbet frivillig og var med på å dra skolehagebevegelsen i gang. *En av disse frivillige var Johannes Smith, forfatteren av «Skolehaven som undervisnings- og arbeidsfelt» (1906)

I det meste av det 20. århundreøkte antallet av skolehager og for mange var skolehagen en integrert del av undervisningen. I Oslo har skolehagen i alle år hatt en særstilling og kommunen er en av de få med en uavbrutt tradisjon i over 100 år. I 1984 var det skolehager på 80 av 88 grunnskoler, men etter den tid falt antallet. Allerede var det en nedgang for resten av landet.

I 2020 var det bare 37 skolehager ved de 187 grunnskoler i Oslo (Økologisk Norge, Dyrk Fremtida 2021). Interessen for skolehagen går i bølger, men igjen er skolehagen i fokus som læringsarena. Trenden er gjeldene over hele verden og koples til ønske om mer bærekraft i alt vi gjør. Hvor mange skolehager som finnes i Norge i dag er usikkert, men det finnes aktiviteter med fokus på barn og dyrking fra Troms i nord til Kristiansand i syd.

* J.W Cappelens forlag 1906 - https://www.nb.no/items/758616cc122777fefc455a17c088046b?page=0

Fra høsten 2020 kom fagfornyelsen i læreplanene – her med fokus på de tverrfaglige temaene: Folkehelse og livsmestring, Demokrati og medborgerskap samt Bærekraftig utvikling. Igjen kan skolehagen spille en sentral rolle som grønt klasserom og læringsarena.

Vår erfaring er at ildsjelene finnes der ute i både barnehager, barneskoler og på ungdomskole-nivå.

Det finnes ikke én måte å drive skolehage på. Det finnes like mange måter som det finnes skoler og barnehager. Hver skolehage må tilpasses skolen/barnehagen og de lokale ressursene, så både skolehagen og alle som skal bruke den trives og finner glede i arbeidet i og med hagen.

Foto: Kollmyr skole

Foto: Kollmyr skole

Foto: Kollmyr skole

Foto: Hilde Amy Teie, Åhus gård

Foto: Anna Sofie Willumsen

Det er mange gode grunner til å jobbe med en skolehage. Det mest åpenbare er den kunnskapen elevene tilegner seg om f.eks. frø, planter, vekster, jord, nedbrytere, matens opprinnelse, kretsløpet, osv.

Så har jo arbeidet med skolehager en veldig praktisk form, hvor elevene får øvd på ferdigheter som å utforske, å sammenlikne, å beskrive, å drøfte, å reflektere, osv. Dette gir elevene innsikt i hvordan naturen «virker» hvis vi bare passer på den. Elevene opplever at dette er noe som angår dem, og det skaper ofte et ekstra engasjement for å lære. I skolens formålsparagraf står det at skolen skal «….. opne dører mot verda og framtida og gi elevane historisk og kulturell innsikt og forankring» (Opplæringsloven §1-1). I tillegg skal vi også fremje lærelyst.

Jeg vil påstå at når skolen og elevene jobber med skolehage, så ivaretar vi intensjonen i læreplanverkets overordnede del, samtidig som vi jobber med kompetansemålene i fagene.

Med utgangspunkt i skolehagen legger vi et grunnlag hos elevene som er vesentlig for å forstå verden omkring oss – hvordan den var, hvordan den er, og hva som blir viktig fremover.

Terje Flatha, rektor Kollmyr skole

Foto: Anna Sofie Willumsen

Foto: William Mattson, Unsplash

Foto: RKLS, Agnes Lyche Melvær

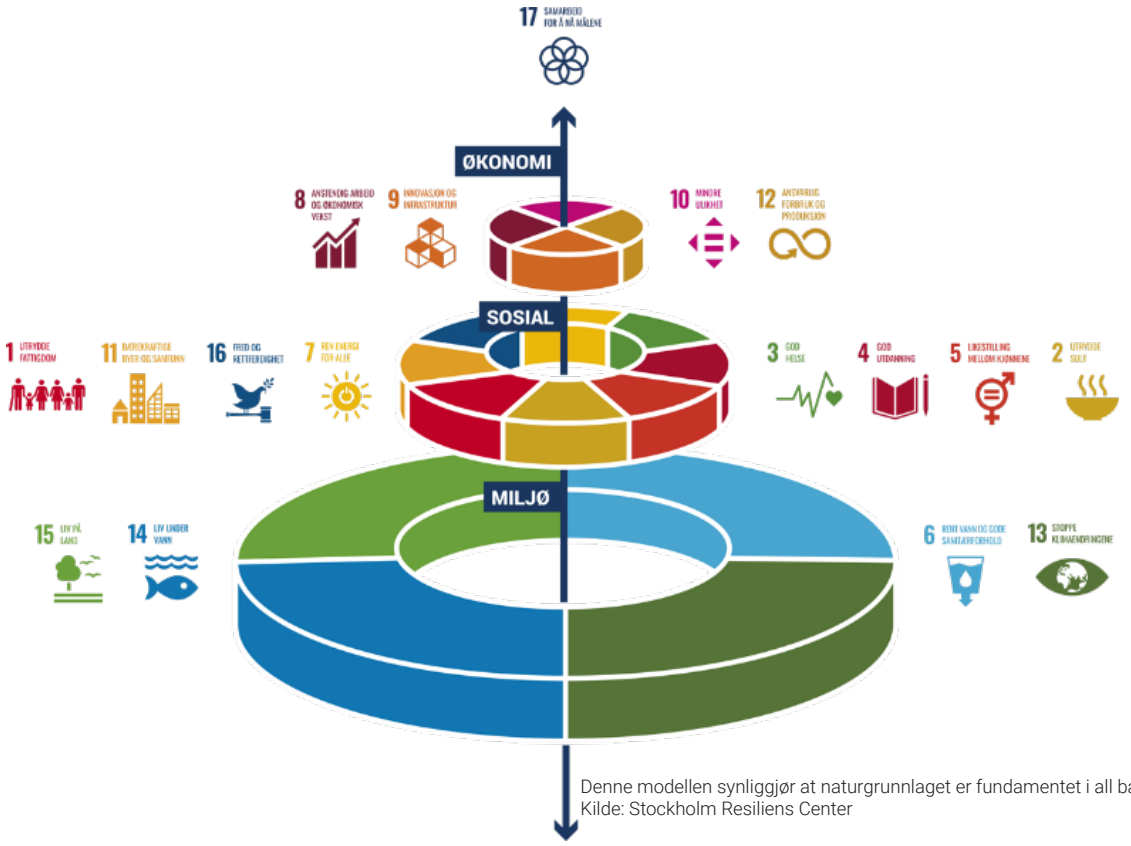
Foto: Ben Wicks, Unsplash

FN'S BÆREKRAFTSMÅL

FN´s bærekraftsmål kom i 2015 og er etter hvert kjent av mange. Målene er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030. De skal hjelpe til å omsette abstrakte tema til konkrete mål og handlinger.

I Norge har vi allerede oppfylt en del av målene, men det er fortsatt mye arbeid igjen for å sikre et godt levegrunnlag for fremtidige generasjoner lokalt, nasjonalt og internasjonalt. God utdanning er et av målene, både nasjonalt og internasjonalt. I Norge må vi bla. utdanne barn og unge til å ta bevisste valg for fremtiden, og skolehagen er en flott arena for dette.

I skolehagen har barn og unge en flott arena for å jobbe på tvers av mange fag, utforske og oppleve mestring, bli klokere på hvordan både store og små øko-systemene henger sammen, samt hvordan vi kan ta bærekraftige valg i hverdagen samtidig som de får opplevelsen og gleden av å dyrke bitte litt av egen niste.

Denne modellen synliggjør at naturgrunnlaget er fundamentet i all bærekraft.
Kilde: Stockholm Resiliens Center

Foto: Kollmyr Skolehage

Foto: Trollmyra Barnehage

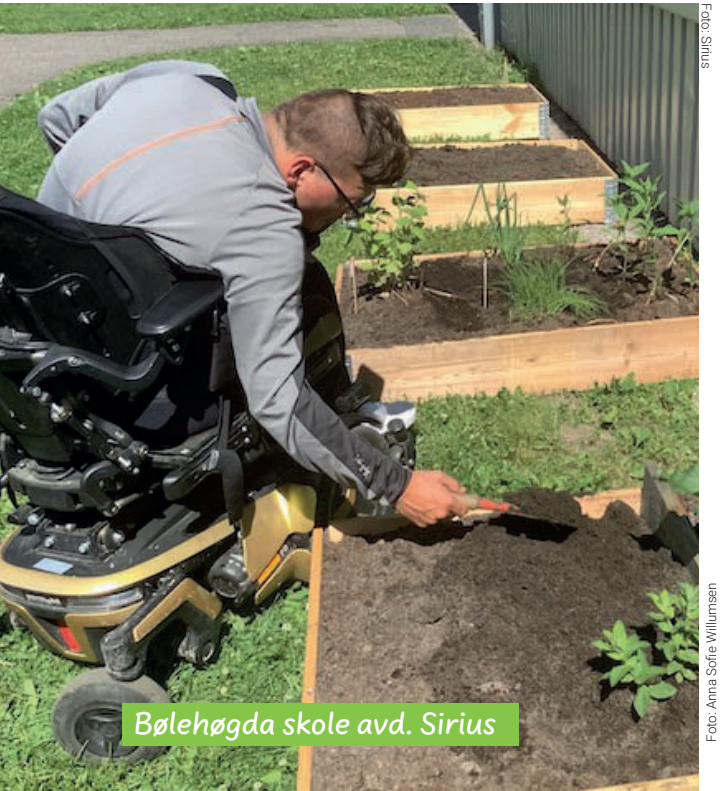

Foto: Sirius

Foto: Anna Sofie Willumsen

DELTAKERE I FORLØPET

Fra start var det et mål å ha med 3 barneskoler og 3 barnehager i prosjektet. Dialogen i 2019 viste god interesse for prosjektet, og ved starten av læringsforløpet ved inngangen til 2020, var det deltakelse fra 2 barnehager, 2 barneskoler og 1 ungdomsskole. Av ulike årsaker måtte flere melde forfall i løpet av prosjektet.

De som gjennomførte hele forløpet, er:

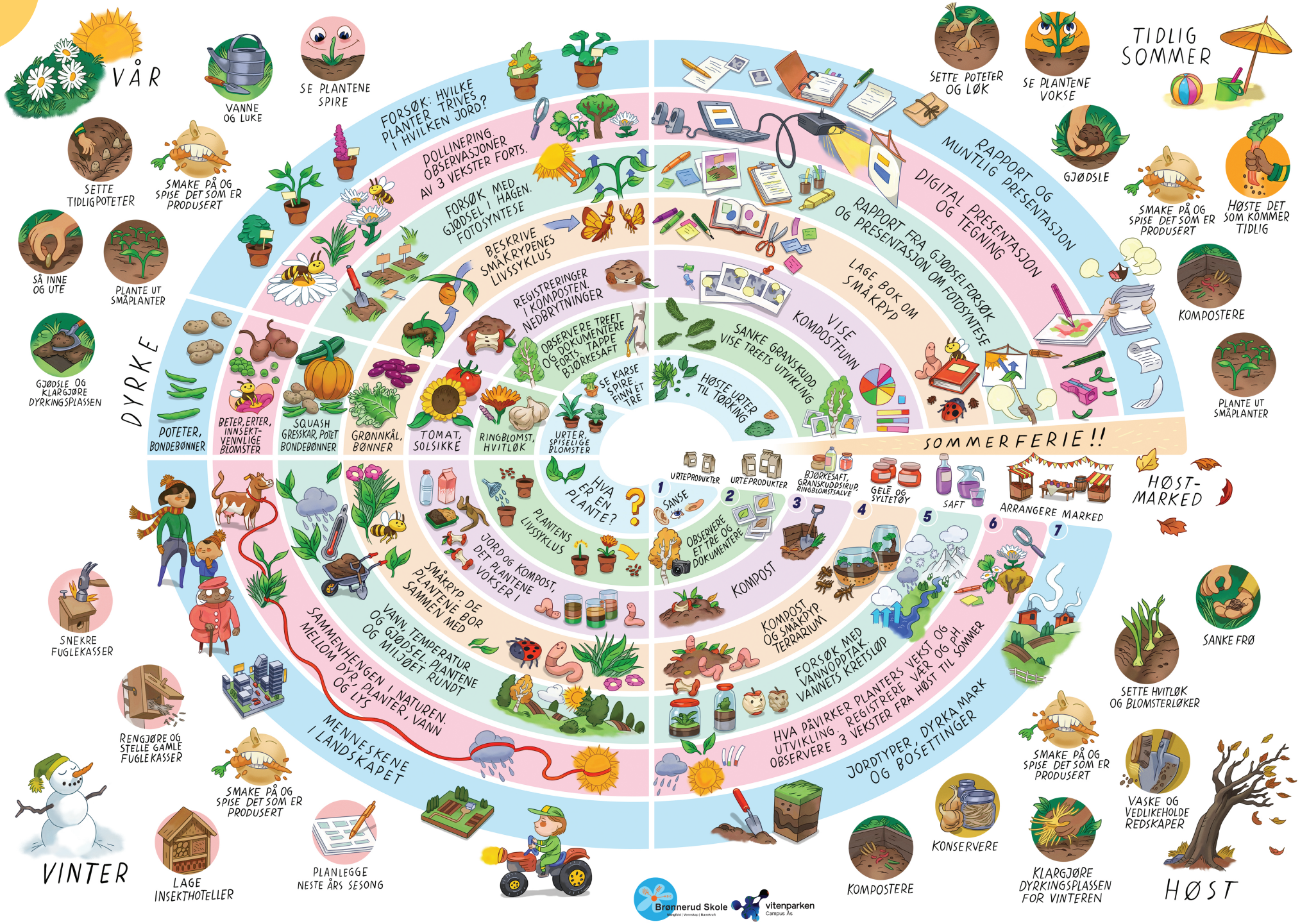
Trollmyra Barnehage
– med fokus på de eldste barna i barnehagen

Bølehøgda barneskole
– med fokus på elever på 1-4 klassetrinn

Sirius
–spesialavdeling på Bølgehøgda skole – med spesielt fokus på elever med særlige behov

Kollmyr Skole
- med spesielt fokus på 1-4. klassetrinn

Med stort engasjement og pågangsmot har de skapt ulike formater av skolehager *«hjemme hos seg»,* bidratt med gode erfaringer, refleksjoner og tips til hverandre underveis i forløpet.

Skolehagen byr på et enormt mangfold av aktiviteter og læring.
Dette skolehagen-/årshjulet finner du hos Vitenparken Campus Ås - www.vitenparken.no - utviklet sammen med Brønnerud skole, illustrasjoner av Gjermund Bohne.

Foto: Anna Sofie Willumsen

Foto: Anna Sofie Willumsen

ÅRET I SKOLEHAGEN - et undervisningsforløp for lærere, pedagoger og veiledere

Alt vi mennesker i framtiden skal foreta oss må gjøres i harmoni med naturen. Det aller viktigste i dag er derfor at vi kopler oss på naturen igjen. Vi må lære at vi er en del av den og vi må lære oss hvordan vi kan samspille, på naturens prinsipper, uten å skape ubalanse. Dette er forutsetningen for Det grønne skiftet og oppnåelse av en sterk nok bærekraft for kommende generasjoner.

Å følge livet i en hage gjennom årstidene, frøets prosess fram til ferdig grønnsak på matbordet, og tilbake til kompost og jord igjen, gir en unik innsikt i verdens viktigste prosesser.

Her blir vi blant annet kjent med fotosyntesen og karbonets kretsløp, hvordan vi lagrer karbon og hvordan vi kan tilrettelegge for økt biologisk mangfold. Og vi lærer om biodiversitet – hvor viktig det er med stort mangfold! Det er det som gjør naturen sterk og motstandsdyktig! Og kanskje er det noe som gjelder for oss mennesker også?

Konkret lærer vi også om hvordan naturen kan holde oss friske og hvordan vi kan dele godene ifra hagen med hverandre, på en bærekraftig måte. Med andre ord; verdens mest spennende og aktuelle klasserom!

Undervisningsforløpet følger en sesong i skolehagen fra sen vinter, gjennom vår og sommer og slutter av på sen-høsten med erfaringer og nye drømmer og planer for neste sesong.

Forløpet er en kombinasjon av dyrkningsfaglige innlegg og praktiske økter i drivhus, i hagen og på kjøkkenet. Den er sammensatt av 9 moduler, hvor hver modul har sitt tema knyttet til sesongen og hvor det både er inspirasjon samt tid til erfaringsutveksling og spørsmål.

Foto: Anna Sofie Willumsen

Januar

STARTPAKKE SKOLEHAGE - hvordan komme i gang?

- **Hvordan lykkes og hva trengs for å komme i gang?**
- **Om mulige modeller, utforming av areal og valg av vekster**
- **Om hva som trengs av forankring og ressurser**
- **Om verdien av å følge årstidene og årshjulet**
- **Om det bærekraftige måltid**

Skolehagemiljøet preges av et stort hjerte for saken og deling er et verdifullt og effektivt verktøy for å få hagene til å *«vokse»*.

På første samling henter vi erfaringer fra andre skolehageaktører som allerede er godt i gang.
En av disse aktørene er skolehagen på Lørenskog bygdemuseum, med ressurspersonene Nina Berge og Agnes Lyche Melvær. Begge er i tillegg en viktig del av den velkjente Geitemyra Skolehage i Oslo, Norges eldste skolehage. Fra Matvalget har vi med oss Hanne Ringstrøm, som raust prater om ingrediensene i bærekraftige måltider, og hvordan man enkelt kan jobbe med matlaging i skolehagen.

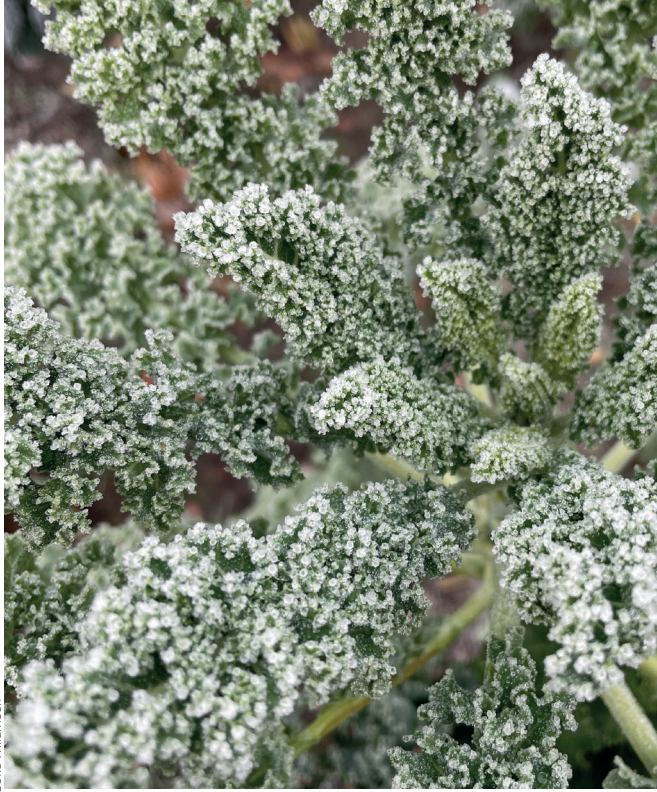

Foto: Anna Sofie Willumsen

STARTPAKKE SKOLEHAGE

Nina Berge
Den Naturlige Skolesekken, 2018

Kilde: www.grontflagg.fee.no/idebank-skolehage

JORD FABRIKKEN

Kompost i skolen

grønnhverdag

Utgitt av Grønn Hverdag august 2007

Foto: MiA - Agnes Lyche Melvær

Vår og høst stemning fra skolehagen på Lørenskog

Foto: Mia-Agnes Lyche Melvær

Foto: Anna Sofie Willumsen

Mars

VI STARTER DYRKINGSSESONGEN - plantevalg og oppal

- **Utarbeiding av plantekart for store og små hager**
- **Om frø og ulike premisser for spiring**
- **Om oppal med fokus å jord og ulike metoder**
- **Vi deler frø og småplanter**

Dette er første samling der vi får jord under neglene. Først starter vi med en konkretisering av deltakernes ulike ambisjoner og planer, alt i fra vinduskarmer til en potetåker. En god gjennomarbeidet plan er som et kart. Da finner du lettere fram til målet. Læring og naturglede kan oppnås på mange ulike vis, og det er absolutt ikke størrelsen det kommer an på.

Vi gjør oss kjent med ulike typer dyrkingsjord og metoder for oppal, og vi ser på ulike type frø og deres behov for å kunne gi oss modne vekster til ønsket tidspunkt. Frø og spirer er dessuten flotte metaforer for mange ting i livet. Det tar vi også tid til å dvele ved.

Foto: Hilde Amy Teie, Århus Gård

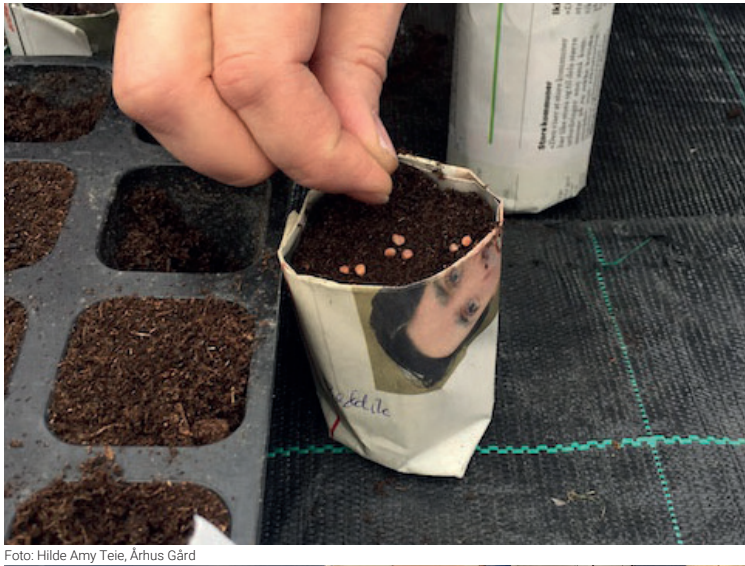

Foto: Hilde Amy Teie, Århus Gård

Såkalender - friland

vekst	såtid oppal	min. spiretemp.	plantetid	plantavstand
Blomkål	15.april-15.mai	15 grader	15.mai.-15.juni	65x50
Brekkbøner	10.mai-20.mai	18 grader	20.mai-1.juni	50x10
Brokkoli	15.april-15.mai	15 grader	15.mai.-15.juni	65x40
Bøndebønner				
Fennikel	1.mai	18 grader	1-Jun	50x20
Hodekål	15.april	15 grader	15-May	65x50
Hvitløk			15-Oct	30x15
Gresskar	1.mai	20 grader	20-May	150x50
Grønnkål	15.april-1.mai	15 grader	15.mai.-1.juni	65x40
Gulrot				

Kilde: Solhatt.no

Foto: Anna Sofie Willumsen

Foto: Hilde Amy Teie, Århus Gård

Foto: Hilde Amy Teie, Århus gård

April

BÆREKRAFTIG MATGLEDE OM VÅREN – inspirasjonsverksted

- **Vårens ville spiselige vekster**
- **Vårens tidlige kjøkkengrønnsaker**
- **Inspirasjonsverksted til et bærekraftig måltid om våren**

Naturens første grønne spirer og blader om våren har alltid vært møtt med begeistring og takknemlighet av oss mennesker. Her finner vi livsnødvendig næring som bidrar til håp, vitalitet og livsglede. Ekstra spennende er det derfor å lære om hva vi kan sanke direkte fra naturen, vekster som både smaker og gjør godt for oss mennesker. Ofte kan vi finne de rett utenfor døra vår, i grøftekanter eller i nærmiljøet vårt.

Når vi er ute og sanker bruker vi også tiden til å registrere andre aktører som utgjør naturgrunnlaget der vi er. Vi dveler ved naturmangfold og de store sammenhenger, og hvordan vi alle kan bidra til å gjøre verden litt bedre.

Siste del av økta blir det tilberedning, kokkelering og smaking.

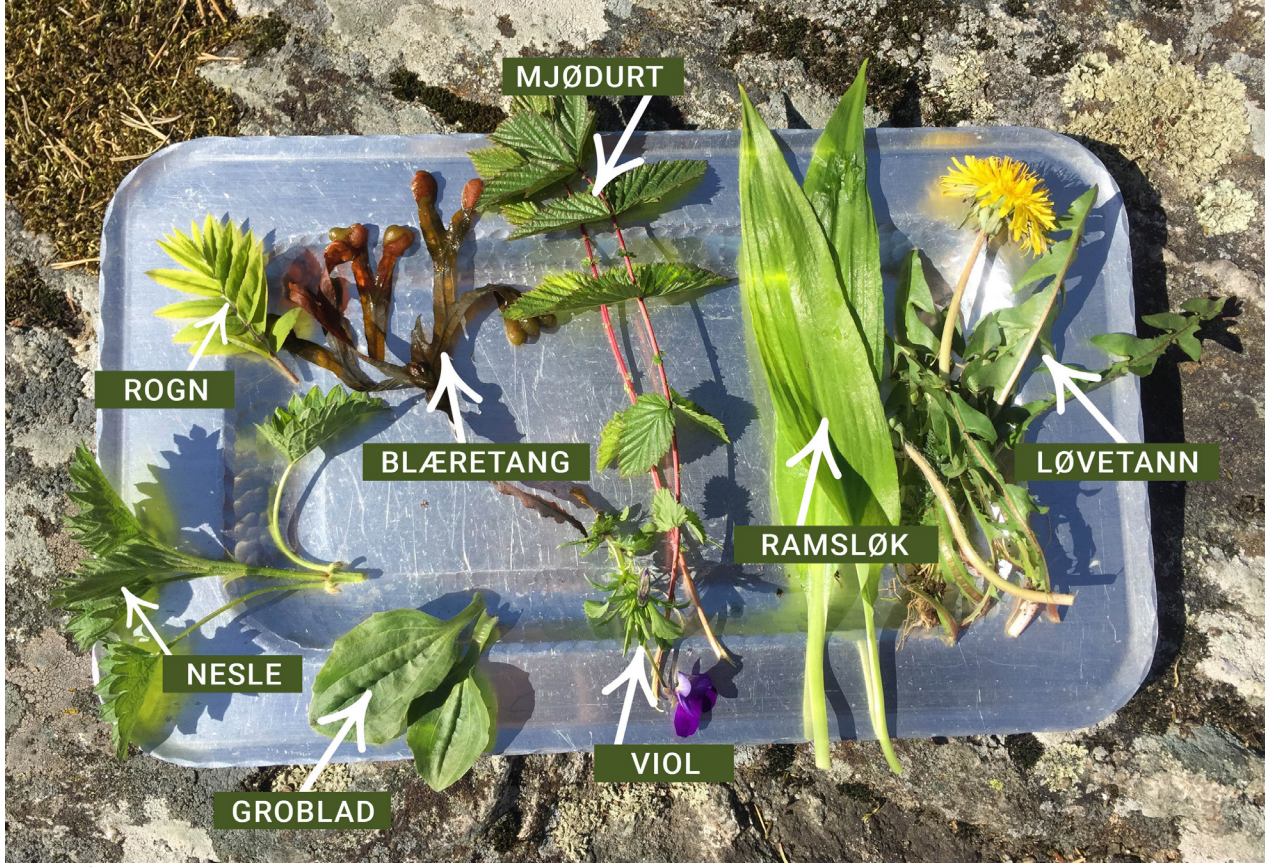
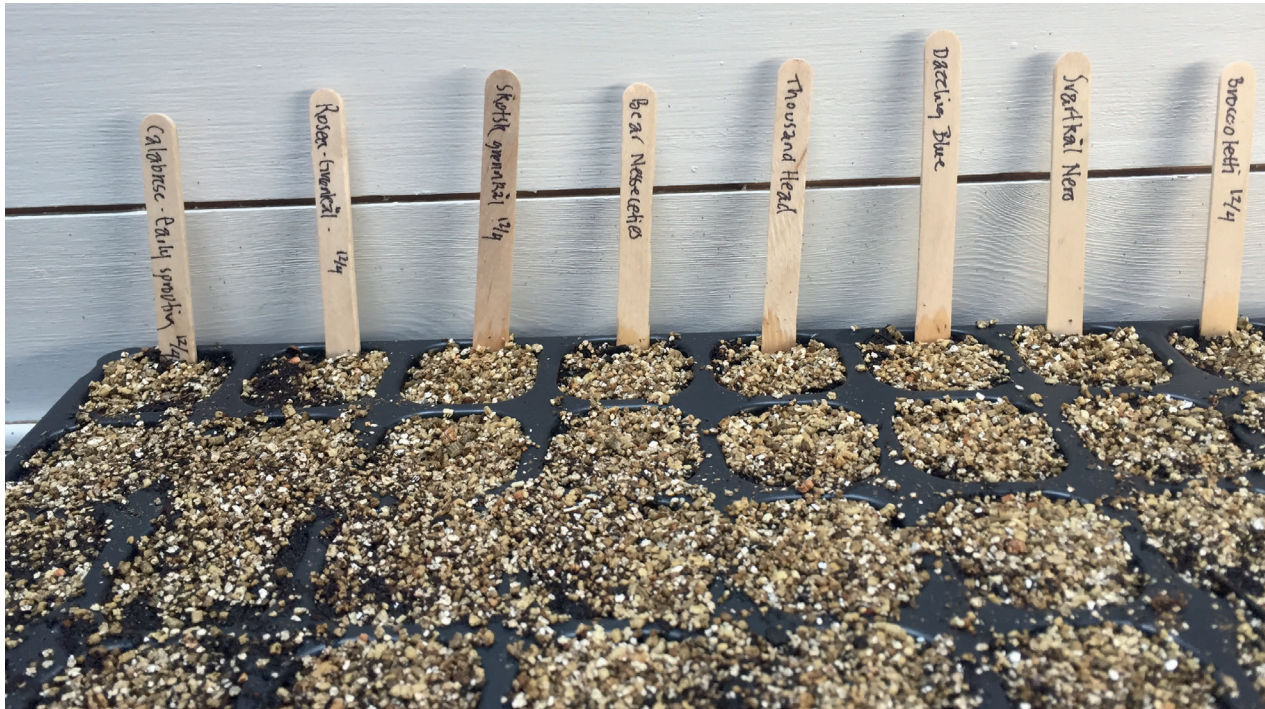

Foto: Anna Sofie Willumsen

"Å kunne lage mat fra enkle råvarer, gir makt i eget liv. Råvarer man har dyrket selv tar det til et helt nytt nivå"

Hanne Ringstrøm, Matvalget

Oppbygging av pesto:

1. **Grønt,** her er det mye å velge i: Urter - basilikum, persille, løpstikke eller salvie f.eks.
   Ugress: skvallerkål, vassgress, marikåpe og meldestokk eller noe annet som f.eks. spinat, grønnkål eller ruccola.
2. **Frø eller nøtter:** Pinjekjerner, solsikkefrø, gresskarkjerner, hasselnøtter, mandler, cashewnøtter, valnøtter. Rist dem gjerne for mer smak.
3. **Smak:** Salt, pepper, hvitløk, chili, sitron.
4. **Olje:** Sats på en mild som ikke dominerer. Olivenolje, raps, solsikke, tistel.
5. **Ost:** Ikke nødvendig å bruke ost, men om du vil; parmesan, fåreost, hvit geitost eller noe annet spennende.

Avocado gir fin konsistens og farge. Kan også få være med.

Ha pesto til risen eller potetene når du ikke er helt i mål med en vegetar-rett smaksmessig for eksempel.
Det gjør susen.

Matvalget

UGRESS-PESTO

Du trenger:

- 100 g ugress - skvallerkål, vassgress og meldestokk f.eks. Den første er skarp, de to andre milde.
- 1/2 dl presset sitron
- 2 ts salt
- 40 g hvit geitost
- 3 dl olje

Foto: Madish Radish, Unsplash

Foto: Anna Sofie Willumsen

Foto: Anne Sofie Willumsen

Foto: Anne Sofie Willumsen

Mai VÅRONN I HAGEN

- **Bearbeiding av dyrkingsareal ute**
- **Planting og såing på friland - stjernehagen**
- **Litt om symbiosen med livet i naturen rundt hagen**

Naturen våkner til liv og inviterer oss til samarbeid. Her gjelder det å følge med og ha planene klare. Åpen og bar jord er en «unaturlig» ting, så om vi ikke raskt dekker den med vekster eller annet organisk materiale vil den raskt dekke seg selv. Det er også den beste måten å ta vare på karbonet i jorda.

Plantene som naturen selv velger kaller vi «ugress». Vi lærer om hvordan vi kan få fram de vekstene vi trenger til mat og hvordan vi kan samarbeidet med «ugresset» og alt annet liv i hagen, som f.eks. beitemarken, løpebilla, marihøna og fuglene.

Vi lærer også om hvordan planter ligner på oss mennesker. Vi trives begge best ved tilgang på sunn mat og drikke når vi får slå røtter og høre til på en bra plass, og når vi får ha gode venner og naboer rundt oss. Vi liker begge å kommunisere med de vi har rundt oss for å formidle våre behov og ønsker!

Foto: Anna Sofie Willumsen

Foto: Anna Sofie Willumsen

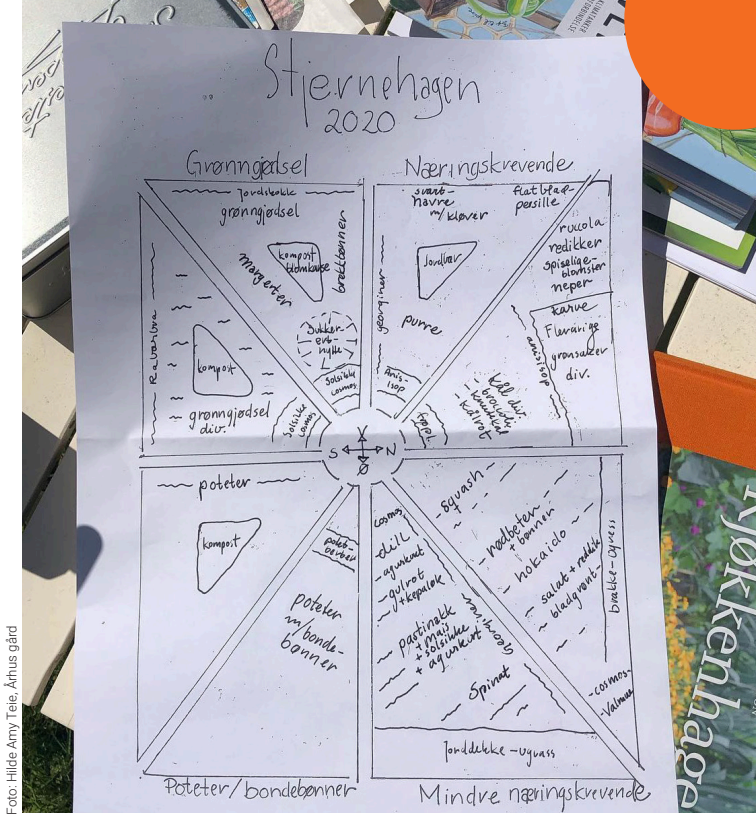

Foto: Hilde Amy Teie, Århus gård

Å tegne en oversikt over hagen og hvor hvilke vekster skal vokse, hjelper til med å huske fra år til år.

Foto: Hilde Amy Teie, Århus gård

Foto: Anna Sofie Willumsen

Foto: Anna Sofie Willumsen

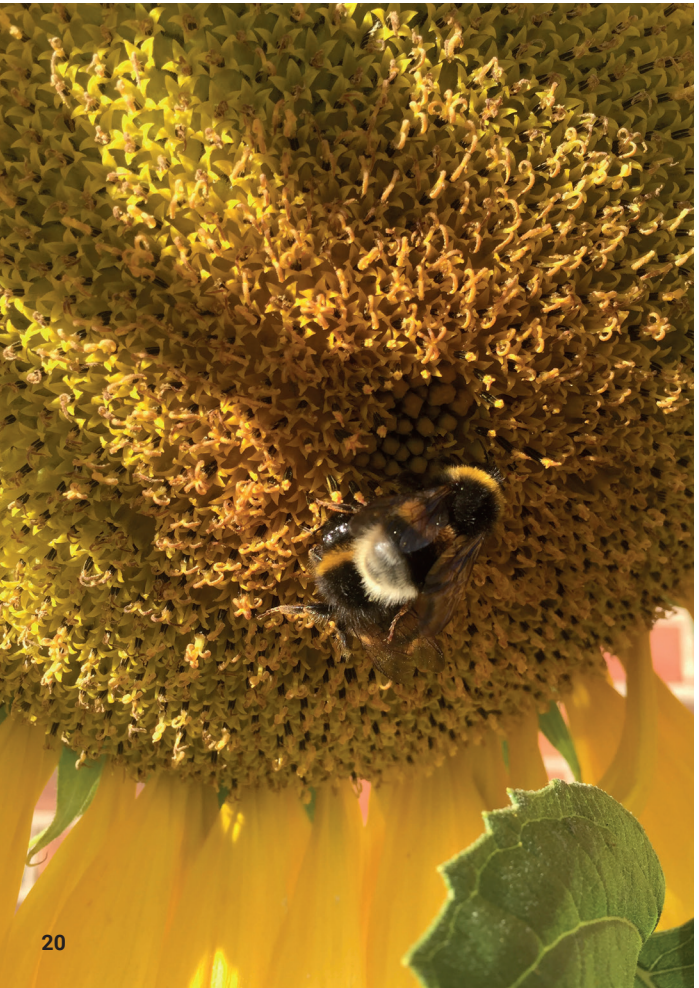

Foto: Zoe Schaeffer, Unsplash

Foto: Anna Sofie Willumsen

Foto: Markus Spiske, Unsplash

Foto: Anna Sofie Willumsen

Juni

SOMMERHAGEN

- **Dyrkingsteknikker og stell av plantene gjennom vekstsesongen.**
- **Den klimavennlige og klimarobuste hagen**
- **Tips og kloke metoder for sommerferien**

Sommerferien er ofte det som kan stoppe de gode planene for å sette i gang med skolehage. Hvem skal luke og vanne? Hva om skadeinsekter og virkelystene barn tar over hagen? Hva om alt modner i løpet av ferien? Heldigvis finnes det mange gode tips og verktøy vi kan ta i bruk for at sommeren kan gå sin gang og bli en fin tid for de som er involvert i hagen. Planteplaner, jorddekke, humusoppbygging og dryppvanning er noen av temaene på denne økten.

En «sommer-robust» hage er også synonymt med en klimavennlig og klimarobust hage. Dette er et kunnskapsområde det forskes mye på i våre dager og hagen er en flott arena å drive våre egne «forsknings-prosjekter» i. Blant annet viser det seg at jo mer vi klarer å ha dekt jorda med døde eller levende planter, samtidig som vi øker det biologiske mangfoldet av vekster, jo mere karbon klarer jorda å lagre!

I denne økta gir vi også oppskrifter på ulike måter å organisere gartnerarbeidet i hagen på som f.eks. plante-pass for hele familien med betaling i poteter og reddiker m.m.

September

BÆREKRAFTIG MATGLEDE OM HØSTEN - inspirasjonsverksted

- **Bli kjent med hagens biologiske mangfold**
- **Vi lærer oss høsting og sanking**
- **Inspirasjonsverksted til et bærekraftig måltid om høsten**

Ettersommeren og høsten er festtiden i hagen. Ørsmå frø som blei puttet i jorda på våren har på magisk vis forvandlet seg til et mangfold av vekster i ulike farger, former og smaker.

Vi bruker tid på å gjøre oss kjent med det store mangfoldet, når og hvordan vi bør høste og likeså hvordan vi kan bruke de ulike vekstene til gode, bærekraftige smaksopplevelser.

Matlagingen er som regel alltid best ute, over åpen flamme og gjerne rett ved hagen slik at veien blir kortest mellom hagen og magen. Vi setter oss alltid ned sammen, rundt bålplassen eller langbordet, for å dele smaksopplevelsene, noen gode mattips og gode historier. Med andre ord måltidsglede slik den alltid har vært og bør være.

Foto: Tor Bolstad Jensen

Foto: Anna Sofie Willumsen

Foto: Ellen Dagsrud

Foto: Matvalget

SOLSKINNSUPPE med røde linser

Til ca. 10 barn

TIPS OG RÅD:
Bytt gjerne ut gulrot med gresskar. Hokkaido er et gresskar som er å få kjøpt økologisk. Fast i kjøttet og med sterk, fin farge. Bruk skallet også, om det ikke er veldig stygt. Den er rik på stivelse og jevner fint.

Suppeoppskrift fra:
Matvalget.

Du trenger:
- 1kg gulrøtter
- 2 gul løk
- 2 cm fersk ingefær
- 1 stor purre
- 1 rød chili (kan sløyfes)
- 2 fedd hvitløk
- 2 ss grønnsaksbuljong
  1,5 dl vann
- 1 boks kokosmelk
- 2 dl røde linser
- litt tomatpuré

Slik gjør du:
Finhakk løk, ingefør, purre, chili, hvitløk og skjær gulrøttene i terningstore biter.

Begynn med å surre løken og purre på svak varme i minst 10 minutter, slik at den blir myk og søt - hvis løken ikke får surre lenge, får suppen et preg av rå løk og det er ikke så godt.

Ha i gulrøtter, ingefør, hvitløk, chili, tomatpuré, linser, buljong og kokosmelk. Rør sammen og hell over vann til det dekker.

Kok opp og la småkoke i ca. 30 minutter. Kjør deretter med stavmikser, hvis du vil. Smak til med salt og pepper.

Foto: Hilde Amy Tele, Åthus gård

Foto: Hilde Amy Teie, Århus gård

Foto: Anna Sofie Willumsen

Oktober

HØST I HAGEN OG NATUREN

- **Innhøsting og lagring**
- **Inn-vintring av jord og planter**
- **Hvordan forbereder naturen seg på vinteren?**

Om høsten trekker naturen seg tilbake til hvile i frø, greiner, stammer og jord. Blomster og blader visner og endrer farger og fasonger, for så å vandre videre med vinden eller falle til jorden. Blader og vissent gress blir til en dyne som beskytter både jordliv og røtter mot nedbør, snø og kulde. Så kommer den store søvnen, som først brytes neste vår når solstrålene på ny blir sterke nok og sirkelen starter på ny.

I tillegg til å lære om hvordan vi kan hjelpe hagen til å forberede seg på vinteren, tar vi for oss hvordan vi på ulike vis kan høste inn og ta vare på smaker og næring på best mulig måte gjennom hele vinteren.

Torvmose og sand er nyttige materialer om vi skal prøve oss på egen lagring, mens noen rotgrønnsaker til og med kan lagres ute i jordkuler om vinteren. Vi tester ut!

Vi bruker også tid på å sanke inn frø fra hagens mangfold, og lærer om hvordan disse kan oppbevares og systematiseres slik at vi enkelt og rimelig kan komme i gang med neste vekstsesong.

Foto: Anna Sofie Willumsen

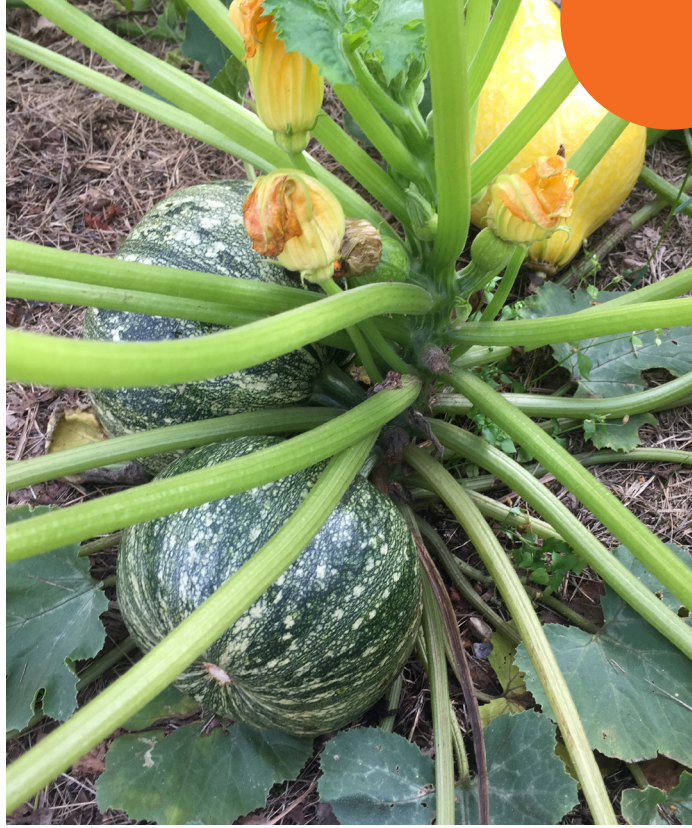

Foto: Anna Sofie Willumsen

På høsten er det tid til å sanke inn de siste grønnsakene, og gjøre hagen klar til vinteren.

Foto: Anna Sofie Willumsen

Foto: Anna Sofie Willumsen

November

EVALUERING OG PLANLEGGING AV NESTE SESONG

- **Hva har vi lært av sesongen vi har vært gjennom?**
- **Hvilke mål og ambisjoner har deltakerne for det neste skolehageåret og hvordan kan vi bidra?**
- **Sammen konkretiserer vi ønskene for de ulike prosjektene i konkrete "hageplaner".**
- **Tips om hvordan vi kan bruke vinteren til forberedelser av neste års sesong.**

For å lykkes med skolehagen er det klokt å bruke tid på evaluering og planlegging. Evalueringene gjør oss i stand til å kontinuerlig lære av det vi erfarer, sammen, samtidig som vi lærer å lytte til hverandre og i fellesskap komme fram til nye og bedre løsninger.

En skolehage kan være så mangt. Skal vi nøye oss med noen pallekarmer for de minste, eller skal vi utvide antallet og involvere flere trinn? Er vi heldige å ha en skolegård med plen som kan dyrkes opp eller kanskje et skogholt, kan vi lettere utvide hagen og kanskje til og med starte opp med en matskog? Ligger skolen i nærheten av en gård kan man få til spennende samarbeid.

Hvordan ønsker vi skolehagen neste sesong - noe vi særlig skal ha fokus på?

Uansett størrelse er det også av stor verdi om vi kan planlegge for en samlingsplass i hagen, en plass for deling, refleksjon og fellesskap.

I planleggingen av neste års sesong ligger også muligheten til å gå innom det store mangfoldet av fag som en skolehage representerer. Her må vi gjøre beregninger av planteavstander og mengder innkjøpt frø, vi må kalkulere og budsjettere, vi må skrive og illustrere til rapporter og planer.

Det unike er også det at involveringen og undervisningen kan tilpasses alle årstrinn, slik at skolehagen blir en arena barna møter gjennom hele skoleforløpet. Skolehagehjulet til Vitenparken og Brønnerud skole er en flott synliggjøring av dette. (se side 10)

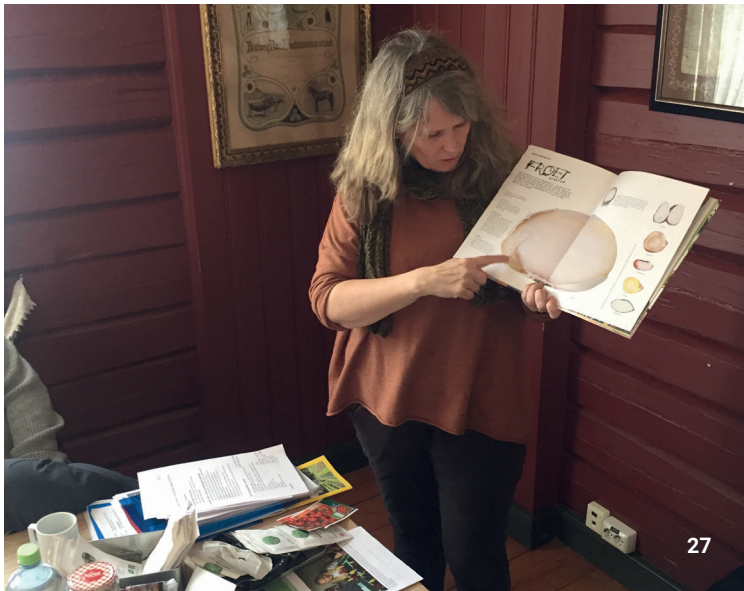

Foto: Anna Sofie Willumsen

Desember

SKOLEHAGEN SOM KLASSEROM

- **Hvordan kan skolehagen brukes som verktøy til å gjennomføre fagfornyelsen?**
- **Hvordan kan vi på best vis få til praktisk undervisning innen ulike fag?**
- **Vi deler erfaring og tips om ulike undervisningsopplegg ut ifra sesongen som har vært.**

Den nye fagfornyelsen legger tung vekt på at undervisningen skal ha en tverrfaglig tilnærming og samtidig legge til rette for dybdelæring. Slik skal elevene kunne utvikle kunnskap og forståelse på tvers av fag, noe som blir avgjørende for å kunne løse vår tids komplekse utfordringer. Fagfornyelsens overordnede temaer er Bærekraftig utvikling, Demokrati og medborgerskap og Folkehelse og livsmestring.

Alt tyder på at skolehagen er et høyst relevant og framtidsretta klasserom. Som håndboka "Dyrk framtida uttaler";

- Vi tør påstå at få arenaer i skolen gir mulighet til å arbeide så tverrfaglig og dyptpløyende som i skolehagen. Dyrking av mat skaper mange rom for undring, refleksjon og læring. For eksempel kan vi gå helt inn i det helt lokale og mikroskopiske …… samtidig som vi kan vende blikket ut i den store verden. Nettopp i dette spennet mellom mikro- og makrofokus er det et enormt mulighetsvindu for kunnskapsutvikling.

Foto: Anna Sofie Willumsen

Foto: Hilde Amy Teie, Århus Gård

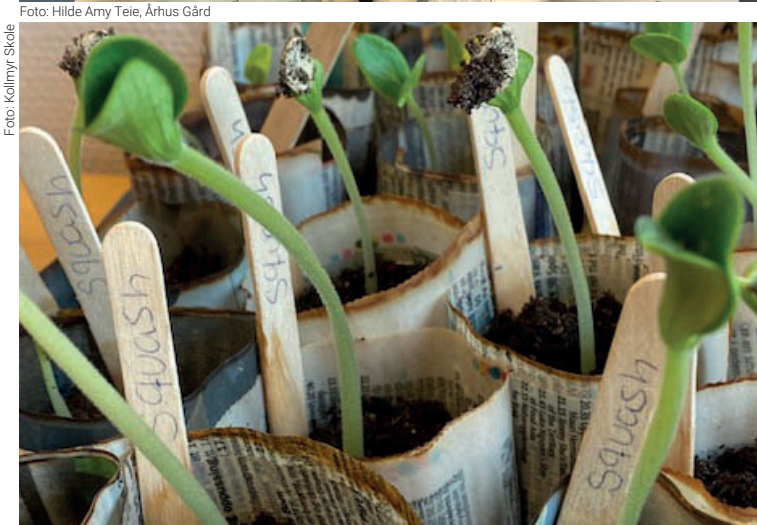

Foto: Kollmyr Skole

Eksempler på relevante temabaserte læringsmål innen naturfag

- *Elevene skal lære om mikrolivet i jorda og hvilke vekstvilkår planter har.*
- *Elevene skal beskrive en av nyttedyrenes livssyklus og sette dem inn i en næringskjede.*
- *Elevene skal utforske et naturområde og drøfte bærekraftig bruk av området.*
- *Elevene skal redegjøre for betydningen av biologisk mangfold.*
- *Elevene skal delta i høsting og bruk av naturressurser på en bærekraftig måte.*
- *Elevene skal oppleve naturen til ulike årstider og reflektere over stedsspesifikke tilpasninger.*
- *Elevene skal gi eksempler på hvordan tradisjonell kunnskap har bidratt og bidrar til naturvitenskapelig kunnskap.*
- *Elevene skal drøfte hvordan livsstil og trivsel påvirker helse.*

Se mer i boka " Dyrk framtida! - Håndbok for å starte skolehage"

Foto: Anna Sofie Willumsen

FRØBOMBE-VEILEDNING

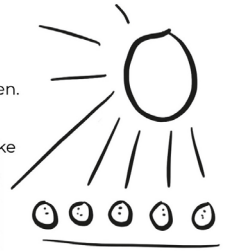
Så moro at du har lyst til å lage frøbomber med mat til insektene i byen!

I pakken finner du et kaffefilter med frø, en liten pose med leirepulver og en pose med jord.

Det eneste du trenger er en liten bolle til å mikse det hele og tilsette ca en spiseske vann.

Konsistensen skal være så massen henger sammen.

Del i 4-5 klumper og rull til kuler. La bombene tørke - gjerne i solen i vinduskarmen.
Det tar 2-3 døgn.

Ha bombene i en papirpose og oppbevar dem tørt og kjølig.

Når det blir vår, kan du kaste bombene der hvor du tenker det skal være litt ekstra mat til insektene.
Og du kan gjerne vanne de små plantene litt av og til - så blomstrer de lenge!

Foto: Trollmyra Barnehage

Frøet

Jeg ligger bare her og gror
og driker vann og spiser jord.
Her er så vann og mørk og vått.
Her er så fredelig og godt.

Inger Hagerup

Elev ved Kollmyr skole

ERFARINGER

Erfaringene fra «skolehagepiloten» viser at det er mulig å drive skolehage på mange måter og at skolehagen må tilpasses den enkelte skole, SFO, barnehage mv. Både ift. hvor mange ressurser skolen/barnehagen velger å prioritere til dette, og hvilke muligheter man har for etablering av den fysiske hagen.

Ildsjelene har fremdeles stor betydning for suksess med skolehagen og det samme har oppbakking fra ledelsen på den enkelte skole.

Med positive holdninger og kreativitet kan man komme langt - selv med begrensede budsjetter.

Ingen hage er for liten og det kan være en god ide å starte smått og heller drømme stort og ta et skritt om gangen. Å komme godt i gang og få gode erfaringer og opplevelser med barna i første sesong er viktig for videre motivasjon. En strøken hage er ikke nødvendigvis den mest pedagogiske. Det er mye som kan læres av «feil» og eksperimenter som ikke lykkes. Det handler ikke om å få den største avlingen, men om å tenke læring i alle led.

På Kollmyr skole har de jobbet med skolehage i mindre skala i flere år og gikk «all in» og kom noen kjempeskritt videre i etablering av hagen og utarbeidelse av undervisningsplaner for ulike klassetrinn med skolehagen som læringsarena.

Arealet hvor skolehagen ligger er asfaltert og det er etablert store plantekasser. Disse er levert av Skogmo VGS. Hvert klassetrinn fra 1-4. har to plante-kasser. I tillegg er det felles kompost med «vindu» så det er mulighet til å se hva som skjer i komposteringsprosessen.

Foto: Anna Sofie Willumsen

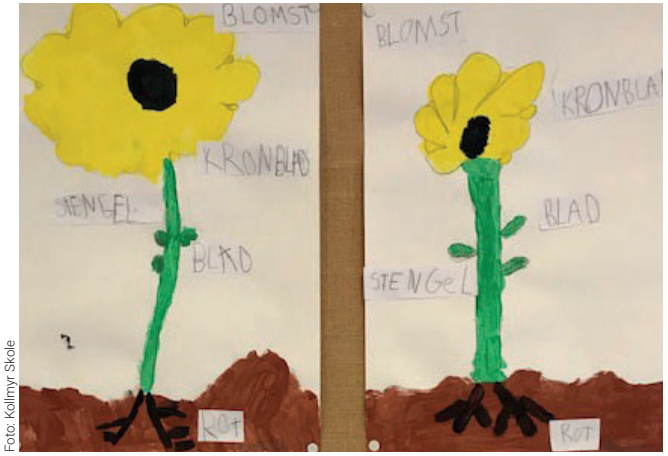

Foto: Kollmyr Skole

På Bølehøgda skole ble det etablert en mindre skolehage i skolegården som det første gode skritt. Med veiledning fra Århus Gård er det laget en skisse for disponering av hagen for å utnytte allerede etablerte bed i skolegården som tidligere har vært beplantet med busker. Bedene ble ryddet og gjort klar til å så inn og plante ut småplanter på våren – noe lyktes og noe lyktes ikke i løpet av sesongen (bla. pga en tørr og varm sommerferie). Læringskurven har vært bratt. Her er det masse pågangsmot og langsiktige ønsker for å jobbe med og utvide skolehagen.

Foto: Sirius

Sirius, som er avdelingen for elever med særlige behov på Bølehøgda har etablert egen skolehage på sitt område. For å imøtekomme f.eks. elever i rullestol jobbes det også her med plantekasser – både i form av pallekarmer og bildekk.

Foto: Sirius

Trollmyra Barnehage har fokus på å bruke skogen rundt barnehagen, og har også dyrket grønnsaker og blomster før de ble med i prosjektet. De har jobbet med formidling av ulike temaer til ulike aldersgrupper i barnehagen – både i form av muntlige fortellinger og praktiske gjøremål i hagen.

I tillegg til å ha egen hage knyttet til barnehagen har Trollmyra barnehage også brukt Århus Gård som utvidet skolehage. Gården er brukt som tur-destinasjon og i åkeren har barna tilgang til å se, smake og kjenne på et mangfold av vekster som de ikke har mulighet til å ha hjemme i barnehagen.

Foto: Trollmyra Barnehage

Det er ingen forutsetning at skolehagen skal være fysisk på skolen/i barnehagen. Begge deler har fordeler og ulemper. Å ha skolehagen rett utenfor døren gjør skolehagen tilgjengelig og enkel å integrere i skolehverdagen. Hvis man ikke har skolehagen på skolen, krever det mer transport - på sykkel eller med buss, men her trenger man ikke bekymre seg for hagen i sommerferien. Vanning og stell sørger gården for. Her blir det en avveining for den enkelte barnehage/skole hva som vil fungere best ut fra ønsker og behov for skolehagen.

ANBEFALINGER

Gjennomføringen av pilotprosjektet viser at det er både kompetanse, ildsjeler, engasjement og vilje til å jobbe med skolehage i Skien Kommune. Ved å tilby et velutprøvd forløp til lærere og pedagoger, med primært fokus på det dyrkningsfaglige, årets gang i skolehagen og naturen, samt tilhørende matlaging med det som dyrkes, vil det være et robust grunnlag for å etablere og jobbe med skolehagen som tverrfaglig læringsarena i kommunen.

Med en egen modell, som har en dyp forankring i lokalmiljøet og benytter seg av lokale ressurser og arenaer som Århus Gård og Mersmak i Skien, samt forankres i Skiens Skolen, vil det være mulig å skape et levende og dynamisk skolehagemiljø i kommunen. Modellen baseres på en høy grad av erfaringsutveksling og deling av f.eks. undervisningsplaner og aktiviteter for de enkelte klassetrinn og elevgrupper.

Prosjektet anbefaler at rektorer, administrasjon og utvalg for oppvekst går i dialog om hvordan en videre satsing kan etableres for skoler og barnehager i kommunen. Århus Gård og Mersmak i Skien stiller seg naturligvis til disposisjon for dialog om hvordan skolehager kan etableres og drives på best mulig måte.

En videre satsing på å etablere skolehager faller veldig fint i tråd med et prosjekt i Eiendom i Skien Kommune, hvor man ønsker å gi tilbud til skoler om å bygge drivhus av gjenbruksmaterialer fra kommunale bygg. Et pilot-drivhus skal bygges på Stigeråsen Skole og det er ved utgangen av 2021 bevilget penger til å etablere 20 drivhus av gjenbruksmaterialer på skoler i kommunen i de kommende år. Drivhus er et flott tilskudd i en skolehage, men må selvsagt fylles med både grønt og pedagogisk innhold.

Til slutt vil vi framheve at aktualiteten av skolehagen som relevant og universell læringsarena for bærekraft har økt i løpet av prosjektperioden. Eskalerende og utfordrende klimaendringer, tap av biologiske mangfold og pågående pandemi, forsterker behovet for kunnskap om naturen, sammenhenger og helhetstenking. Satsingen på skolehager har økt betydelig de siste årene over hele verden, ikke minst også ved høyskoler og universiteter.

En videre satsing i Skien vil kunne kople oss opp til et kunnskapsrikt nettverk og samtidig sette oss på kartet over kommuner som har konkrete ambisjoner for økt bærekraft.

En aha- opplevelse - at frø har med seg en matpakke

Kollmyr skole

Foto: Kollmyr skole

Foto Kollmyr skole

SAMARBEIDSPARTNERE I PROSJEKTET

Århus Gård/Telemark Landbruksselskap
Århus Gård ligger rett nord for sentrum av Skien og eies og drives av Telemark Landbruksselskap. Gården blei gitt som en testamentarisk gave i 1989 og siden den gang har gården vært utviklet som en grønn møteplass og inspirasjonssenter for landbruksnæringa så vel som for forbrukere og besøkende.

Telemark Landbruksselskap er en privat paraplyforening for 27 av fylkets mangfoldige landbruksorganisasjoner etablert i 1777. I dag, som i over 240 år, er målet å bidra til en tidsmessig utvikling av landbruket i Telemark tufta på tradisjoner, ressurser og egenart. Selskapet har gjennom tidene således bidratt til å etablere mye av det landbruket vi har i dag, bl.a. Seljordutstillinga Dyrsku`n .

I dag består gården blant annet av ulike rådgivingsaktører, andelslandbruk, flere plantesamlinger og en stjernehage. På grunn av stedet unike geologi og det rike kulturlandskapet er gården partnere i Gea Norvegica Geopark. Den rekonstruerte jernaldergården synliggjør stedet mangfoldige historie. Alle disse elementene, i tillegg til et kurskjøkken og utekjøkken, gjør gården i dag til en spennende og attraktiv besøksarena for barnehager og skoler.

Landbruksselskapet vil derfor gjerne bidra til å utvikle skolehagene i området videre, både som kunnskaps- og inspirasjonssenter.

I skolehageprosjektet har Telemarks Landbruksselskap vært en sentral samarbeidspartner som har bidratt med å utvikle og gjennomføre det gartnerfaglige innholdet i hele forløpet. Generøst er både kompetanse og fasiliteter stillet til rådighet. De fysiske samlingene i forløpet er stort sett gjennomført på Århus gård med teoretiske opplegg inne og praktiske økter i stjernehagen på gården. Gården har også bidratt med skolebesøk og veiledning til de deltakere som hadde behov for dette i prosjektet.

Og sist, men ikke minst har deltakerne fått tilgang på frø samt småplanter av både ettårige og flerårige vekster når det var overskudd av disse på gården.

Foto: Århus Gård

ÅRHUS GÅRD

www.aarhusgaard.no

Matvalget
Matvalget er en ideell veiledningstjeneste uten økonomiske særinteresser. Matvalget jobber på generelt grunnlag for å fremme et mer bærekraftig matsystem – og hvor økologiske landbruksmetoder utgjør en viktig veiviser for den retningen utviklingen bør ta.

Matvalget er et tverrfaglig team med kompetanse innen blant annet kokke- og matfag, ernæring, miljøanalyse, kommunikasjon og prosessledelse. Matvalget er gode på samarbeid, både innad i teamet og i dialog med relevante oppdragsgivere og alliansepartnere.

Matvalget eies av organisasjonen Debio. Debio har merket mat og utviklet økologien i over 30 år, og forvalter, regulerer og kontrollerer i dag økologisk produksjon og regelverk i Norge – på oppdrag fra norske myndigheter.

Matvalget mottar årlige prosjektmidler fra Landbruksdirektoratet, og forvalter et nasjonalt mandat om å bidra til økt forbruk av (norsk) økologisk mat i landets storhusholdninger. Matvalget samarbeider tett med flere større kommuner og fylkeskommuner, og selger sine tjenester også til det private HoReCa-markedet. (matvalget.no)
Matvalget vil at det skal serveres flere bærekraftige måltider i norske barnehager, skoler, kantiner og sykehjem! Hvilket matsystem vi har i fremtiden, avhenger av hvilke valg vi tar i dag. Spesielt offentlige virksomheters innkjøpsmakt bør benyttes som et strategisk verktøy for å bidra til de endringene fremtiden krever – både i matproduksjonen og på matfatet, til det beste for både miljøet og folkehelsa. (matvalget.no)

Matvalget

I skolehageprosjektet har Matvalget bidratt med kompetanse innen sammensetning av bærekraftige måltider og hvordan arbeidet i skolehagen kan gi barn en mestringsfølelse av å både dyrke og lage mat. Matvalget har raust delt tips og triks for hvordan vi med enkle og tilgjengelige råvarer kan lage fullverdige måltider.

Foto: Anna Sofie Willumsen

Foto: Mersmak i Skien

Mersmak

Siden 2008 har Matfestivalen Mersmak i Skien årlig samlet rundt 50 000 mennesker i sentrum av byen siste helga i august. Festivalen har blitt et folkekjært arrangement og et felleseie med fundament i mat og matkultur. Mersmak i Skien AS står som arrangør og selskapets formål er å fremme interessen for mat ved arrangementer, herunder festivaler, samt andre aktiviteter til fremme av samme formål.

Helt fra start har det vært en ambisjon å løfte fylkets stolte mat-tradisjoner og produsenter frem og i tillegg har det vært særlig fokus på å skape ulike tiltak for å spre matglede hos barn og unge.

Mersmak i Skien eies i hovedsak av Skien Kommune og Telemark Landbruksselskap.

I perioden 2019-2021 har Mersmak i Skien vært prosjektleder for prosjektet Bærekraft med Mersmak. Hovedmålet med prosjektet er å inspirere til en bærekraftig framtid med utgangspunkt i mat og matopplevelser. Skolehageprosjektet er en viktig del av dette og målet har vært å finne en modell for å jobbe med skolehage, som kan styrke barn og unges fortrolighet og forståelse for matens vei fra jord til bord, natur, økologi, bærekraft, matkvalitet og sunn livsstil.

mersmak

Foto: Mersmak i Skien

NASJONALE SATSINGER SOM PEKER PÅ SKOLEHAGER

Verden over gjenoppdages og relanseres skolehagen som læringsarena, alt i fra barnehagenivå til videregående- og universitetsnivå. Som tidligere nevnt er arenaen svært relevant med tanke på Kunnskapsløftet 2020 og det nye læreplanverket LK2018 for norsk skole som iverksettes i 2020 – 2021. Her slås det fast at utdanning skal skje gjennom opplevelser og praktiske utfordringer i undervisningen og skolehverdagen. Dyrkingsprosesser og skolehage er som skapt for de tre nye tverrfaglige temaer: demokrati og medborgerskap, bærekraftig utvikling og folkehelse og livsmestring.

I Norge arbeider nå ulike aktører og miljøer med å finne en ny forankring og vei for å kunne ta disse type læringsarenaer i bruk igjen. I denne forbindelse er det også relevant å se til noen av våre naboland.

Her følger en oversikt over noen av de vi har vært mest inspirert av:

Dyrk byer og tettsteder
- Nasjonal strategi for urbant landbruk

Departementene, februar 2021

Departementene

Økt kunnskap om bærekraftig matproduksjon – Generelt – side 25

- Den direkte tilknytningen til landbruket blir mindre for hver generasjon. Dette gjør at kunnskapen om landbruk og matproduksjon i samfunnet synker. Samtidig er interessen for matens opprinnelse og betydning for helse, matsikkerhet, klima og miljø stigende i befolkningen. Flere ønsker å ta del i produksjon av mat fra planter og dyr til eget og andres forbruk. Denne trenden åpner nye muligheter for å bygge relasjoner mellom folk i byer og tettsteder og næringsutøvere i det profesjonelle landbruket. Det urbane landbruket kan bidra til at flere i samfunnet har kunnskap om dyrking, og gjøre oss mindre sårbare ved raske endringer i matforsyningen. Denne kunnskapen kan også bidra til økt verdsetting av maten, og dermed at flere kaster mindre mat.

Matproduksjon som arena for læring og mestring

- I skolehager kan barn lære å dyrke matvekster og lage smakfulle og næringsrike retter, og ikke minst få et nært forhold til begrepene økologisk, kortreist, jordvern, rettferdig og bærekraftig. En skolehage trenger ikke å være stor. Det kan være små bed eller plantekasser som kan plasseres i barnehagens uteareal eller i skolegården. Det unike med skolehagen er at den har potensiale til å nå alle. Kunnskapen som oppnås i en skolehage, allerede fra barnehagestadiet, er viktig for fremtidig bærekraftig utvikling av samfunnet.

- Flere kommuner har etablert skolehager som arena der barn og unge kan lære å kultivere jorda, dyrke grønnsaker og frukt, høste og bruke avlingen i matlaging. Skolehager kan ses i sammenheng med rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver og læreplanverket i skolen.

Naturfagsenteret17 har egne nettsider om hvordan skolehagen og matdyrking kan brukes i barnehagens arbeid og i undervisningen i skolen.

- I rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver beskrives barnehagens verdigrunnlag som skal formidles, praktiseres og oppleves i alle deler av barnehagens pedagogiske arbeid. I verdigrunnlaget er bærekraftig utvikling beskrevet, og det står blant annet at barna skal lære å ta vare på seg selv, hverandre og naturen. Barnehagen skal bidra til at barna blir glade i naturen og får erfaringer som fremmer evnen til å orientere seg og oppholde seg i naturen til ulike årstider. Rammeplanen presiserer også at barnehagen har en viktig oppgave i å fremme verdier, holdninger og praksis for mer bærekraftige samfunn.

- Høsten 2020 tok skolene i bruk det nye læreplanverket LK2018. I den overordnede delen av læreplanverket står det at elevene skal få oppleve naturen og se den som en kilde til nytte, glede, helse og læring. Det slås også fast at danning skjer gjennom opplevelser og praktiske utfordringer i undervisningen og skolehverdagen.

- Som en del av fagfornyelsen, er det innført tre tverrfaglige temaer: demokrati og medborgerskap, bærekraftig utvikling og folkehelse og livsmestring. Temaet bærekraftig utvikling handler om at elevene skal lære å verne om livet på jorda og å ta vare på behovene til mennesker som lever i dag, uten å ødelegge framtidige generasjoners muligheter til å dekke sine behov. Gjennom arbeid med temaet skal elevene utvikle kompetanse som gjør dem i stand til å ta ansvarlige valg og handle etisk og miljøbevisst. Ifølge den nye læreplanen i naturfag skal elevene lære å delta i høsting og bruk av naturressurser og drøfte hvordan naturressurser kan brukes på en bærekraftig måte, mens i mat og helse skal de lære å utnytte lokale matvarer i matlaging og presentere leddene i produksjonskjeden fra råvare til måltid. Disse målene er eksempler på relevante kompetansemål etter 4. Trinn i begge fagene.

Statsforvalteren i Vestfold og Telemark - realisering av Nasjonal strategi for urbant landbruk

Statsforvalteren skal generelt bidra til at den nasjonale landbrukspolitikken blir gjennomført, ved hjelp av informasjon, forvaltning av virkemidler og lokalt tilpassede tiltak. Embetet veileder også kommuner, organisasjoner, næringsaktører og bønder om mulighetene som finnes i det offentlige systemet. Statsforvalteren i Vestfold og Telemark ved Landbruksavdelingen har derfor i oppgave å medvirke til realiseringen av den Nasjonale strategien for urbant landbruk, hvor skolehagen er en del. Høsten 2021 er det inngått et samarbeid mellom Statsforvalteren og Vestfold og Telemark fylkeskommune hvor målet er å utarbeide en mulighetsstudiet for fylket vårt.

Statsforvalteren i Vestfold og Telemark

Norsøk - økologisk kunnskap for landbruk og samfunn

Norsøk er en privat stiftelse som holder til på Tingvoll gård på Nordmøre. Det er et privat senter for tverrfaglig forskning og kunnskapsformidling som vil bidra med kunnskap for et mer bærekraftig landbruk og samfunn. Stiftelsen driver Tingvoll gård som et økologisk landbruk og arbeidet er forankret i internasjonale prinsipper for økologisk landbruk, helse, økologi, rettferdighet og varsomhet.

En del av gården er tilgjengelig for offentligheten – Tingvoll Økopark (www.tingvollokopark.no), som er en opplevelsespark med blikket rettet mot fremtiden. Inneholder bla. stjernehagen som er en demonstrasjonshage. Her holdes kurs og foredrag og ikke minst drives en del av stjernehagen.

«I hagen får du tips og rettleiing om korleis grønsaker, urter og bær kan dyrkast på ein økologisk forsvarleg måte. Ein ynskjer å gi inspirasjon til bruk av nyttevekster i hagane, og vise korleis pryd og nytte kan foreinast. Stjernehagen skal vera idébank og inspirasjonskjelde. Det blir halde kurs og aktivitetsdagar. *Ein del av Stjernehagen blir driven som skulehage. I skulehagen er det mogleg å drive pedagogisk forskings- og utviklingsarbeid, der ein koplar pedagogikk og naturbruk.»* **(www.norsok.no)**

Norsøk driver nettstedet www.agropub.no som formidlingsportal for kunnskap om økologisk landbruk og agronomi. Her finnes skolehage som egen kategori med masse inspirasjon og forslag til konkrete aktiviteter i skolehagen.

NORSØK
Norsk senter for økologisk landbruk

Vitenparken Campus Ås - nasjonal inspirasjonsarena for mat, miljø og bærekraft

Vitenparken Campus Ås er et opplevelses – og vitensenter med fokus på mat, miljø og bærekraft. Senteret ligger i hjertet av det grønne forskningsmiljøet på Campus Ås og Norges Miljø- og Biovitenskaplige Universitet (NMBU). Vitenparken er en allmennyttig stiftelse med et ikke-kommersielt formål og jobber for å bidra til å forløse grønn viten og kunnskap, synliggjøre dagens forskning og nytteverdier relevant for samfunnet og allmennheten generelt. Vitenparkens visjon er å være et nasjonalt ledende viten- og opplevelsessenter som fremskynder det grønne skiftet og stimulerer utviklingen av bærekraftig framtid.

Vitenparken utvikler og leverer pedagogiske aktiviteter og opplæring til barnehagebarn og personell, samt tilbud til elever og lærere gjennom hele grunnskolen til og med videregående. Her vektlegges en eksperimenterende og utforskende læringstilnærming med fysisk aktivitet, bruk av konkreter og uterom.

Den vakre universitetsparken brukes som en viktig læringsressurs og sammen med andre lokale uteområder og dyrkingsareal benyttes de aktivt i undervisningstilbudene. Her utforskes nye undervisningsmetoder som bidrar i å skape nærhet, forståelse og respekt til naturen og maten vi spiser. **Les mer på www.vitenparken.no**

vitenparken
Campus Ås

Økologisk Norge

Økologisk Norge er en landsdekkende, ideell medlemsorganisasjon, som arbeider for å styrke det økologiske landbruket og forbruket i Norge gjennom politisk påvirkning, informasjon og kommunikasjon. Organisasjonen arbeider med praktiske tiltak for å styrke økologisk produksjon fra jord til bord, spre kunnskap og økologisk matglede.

Et av prosjektene til Økologisk Norge er skolehageprosjektet «Dyrk framtida -flere skolehager i Norge».

Prosjektet skal gi et løft til skolehagen som læringsarena hvor barna kan lære tverrfaglig og praktisk om matens opprinnelse. Økologisk Norge vil i løpet av årene fra 2020-2023 etablere til sammen 40 nye skolehager på Østlandet, samt danne et tilhørende nettverk. Kollmyr skole blei tatt opp i satsingen høsten 2020. Gjennom prosjektet ønsker de å løfte skolehagesaken høyere opp på agendaen, og generelt inspirere til flere skolehager på egen skole. De har utgitt en skolehagehåndbok og tilhørende nettside, samt arrangerer årlige skolehageseminar, åpent for alle.

Les mer på www.skolehagerinorge.no
www.okologisknorge.no

Økologisk
Norge

Foto: Anna Sofie Willumsen

Gøy å følge frøet som ble sådd inne i klasserommet, tegne, skrive om og måle resultatet til slutt.

Kollmyr skole

Foto: Anna Sofie Willumsen

INSPIRASJON OG NYTTIGE LENKER

Skiensskya
Gjennom Skiensskya ønsker Skien kommune å ta et tydelig verdistandpunkt, nemlig at undervisningsopplegg og læringsressurser utviklet lokalt kan være fritt tilgjengelige for alle. Denne nettressursen er derfor gratis for alle å bruke.

«Vi ønsker å bidra til en god delingskultur, hvor vi kan la oss inspirere av hverandre og sammen klare å gi elevene våre engasjerende og meningsfull undervisning. Vi håper at alle som bruker Skiensskya selv har lyst til å dele sine undervisningsopplegg i en eller annen form. Send oss gjerne innspill, dersom du har et opplegg du vil dele her på Skiensskya.
Vi har klokkertro på verdien av å dele og håper at Skiensskya kan bli en nettressurs som kan inspirere og engasjere lærere. Vi håper også at du vil bli med å utvikle sida videre og bidra med nye undervisningsopplegg som du og dine kolleger har gode erfaringer med fra klasserommet. Målet vårt er at lærere på alle trinn i Skiensskolen skal kunne finne inspirasjon og få gode tips til engasjerende og lærerike undervisningsopplegg.»

Både på Småskolen og Mellomtrinnet er skolehage en egen kategori, med inspirasjon og forslag til aktiviteter og alle kan bidra til et rikholdig felles aktivitetsbibliotek med aktiviteter som kan gjennomføres i skolehagen.
www.skiensskya.no

Oslo kommunes skolehager
Geitmyra Skolehage er Oslo kommunes tilbud til alle skoler som ønsker å drive med skolehage og som ikke har mulighet til å etablere skolehage på skolen. Geitmyra er i dag Norges største eksisterende skolehage og utgjør med sine 42 dekar en fantastisk oase midt mellom de tettest befolkede bydelene i Oslo – Sagene, Grünerløkka og St. Hanshaugen.

Allerede fra starten av var Geitmyra hjerte og sentrum for all skolehagevirksomhet i Kristiania. I 1909 ga kommunen tillatelse til at området kunne benyttes til skolehager for skolene Møllergata, Foss, Bolteløkka, Lilleborg, Sagene og Grünerløkka. Fortsatt er disse – og flere andre skoler og barnehager – aktive brukere av skolehagen. Området har vært i kontinuerlig kommunal drift som skolehage/parsellhage og er i dag både veldrevet og godt utnyttet.
www.geitemyraskolehage.no

Lørenskog kommune
Politikerne i Lørenskog har bestemt at alle barne- og ungdomskoler skal ha et skolehagetilbud i gangavstand fra skolen. Alle skal også Grønt Flagg-sertifiseres, med skolehage som et sentralt tema i sertifiseringsordningen. Åtte av fjorten skoler ligger i gangavstand til Lørenskog bygdemuseum og bygdemuseets skolehageteam har ansvar for undervisning og drift av skolehagene i kommunen.

Skolehagen på bygdemuseet startet opp i 2017, i et samarbeid mellom MiA – Museene i Akershus, Regionkontor Landbruk og Lørenskog kommune. Rundt 800 elever bruker i dag skolehagene i Lørenskog.
www.mia-no/lorenskog/skolehage

Tromsø - Holt Økopark (tidligere Holt læringstun)
Holt Økopark er en frivillig, ideell organisasjon og er en arena for dialog på tvers av alder, kulturer og livssyn. Holt Økopark forvalter 64 mål matjord og beiteareal på Holt. Det tilbys praktisk kunnskapsformidling innen arktisk land-, hage- og naturbruk.

Et av hovedmålene for Holt Økopark er å være en læringsarena og et pedagogisk kompetansesenter hvor særlig unge mennesker får inspirasjon, holdninger og kompetanse for bærekraftig matproduksjon og naturbruk. Det er satt i gang et prosjekt for å utvikle naturbrukspedagogikk medutgangspunkt i læreplanen i skolen og barnehagen. Det er et ønske om å øke samarbeidet med bla. lærerutdanningen ved UiT.

Grenland Friluftsråd
Grenland friluftsråd ble opprettet den 18. desember 2013 med Drangedal, Porsgrunn og Skien som medlemskommuner. I 2018 sluttet også Bamble og Siljan kommuner seg til samarbeidet. Friluftsrådet skal være en pådriver for arbeid med friluftsliv i regionen, og skal være et bindeledd mellom frivillige organisasjoner, politikere og offentlig administrasjon i kommunene. Læring i friluft er Friluftsrådenes og FLs felles tiltak for å bidra til mer og bedre uteaktivitet i barnehage, grunnskole og SFO med utgangspunkt i vår friluftskompetanse.

Læring i friluft bidrar til en aktiv prosess der barn og unge lærer om virkeligheten i virkeligheten samtidig som de sosiale relasjonene mellom barn og mellom barn og voksne bedres. Barna blir mer fysisk aktive, de har større naturkontakt og får en større forståelse av samspillet mellom natur og menneske.
www.grenlandfriluftsrad.no

EKSEMPLER FRA DANMARK

Haver til Maver - Danmark

Haver for Maver er et omfattende gastronomisk skolehageprogram med hagedyrking, utendørs matlaging og naturformidling, først lansert i 2004 av kokk Søren Ejlersen på Krogerup Avlsgaard – født ut av Aarstidernes visjon om jording og gjenkobling mellom dyrking og måltid, gård til bord, hage til mage. Skoleklasser som deltar i grunnkurset besøker hagen 8-10 ganger i vekstsesongen. Hver klasse har sitt eget areal, som de passer inn i grupper og hvor de lærer å dyrke og lage økologiske grønnsaker sammen med praktiserende fagfolk som kokker, gartnere, bønder og naturguider.

Visjon: Barn har rett til å dyrke liv, føle verden og lære i samspill med planeten og hverandre. Trygge og magiske barndommer er fruktbar grunn for handling for fremtiden.

Misjon: Haver for Maver vil gi alle barn en skolehage som styrker deres evne til å ta vare på seg selv, hverandre og planeten de bor på.
www.havertilmaver.dk/om-haver-til-maver/

København Skolehaver

Rundt omkring i København ligger 6 skolehaver, som drives av foreningen Københavns Skolehaver med tilskudd fra Københavns Kommunes Børne- og Ungdomsforvaltning.

Her har københavnske barn hvert år mulighet for at dyrke et stykke jord med blomster og grønsaker i deres fritid eller sammen med deres klasse i skoletiden eller med deres daginstitusjon.

Københavns Skolehaver er av Realdania – **www.realdania.dk/** og Sustania **www.sustainiaworld.com/** - utnevnt til å være en av de 100 beste klimaløsninger i danske kommuner i kategorien Grønn adferd og opplysning.
www.kbhskolehaver.dk

Den Grønne Rygrad CONCITO

Den grønne rygraden er et forsøk som styrker grønn utdanning og dannelsen av fremtidige generasjoner. Den grønne rygrad er et prosjekt der Klimaambassadøren og Haver for Maver, gjennom kartlegging av lokale og nasjonale tilbud og et digitalt verktøy, vil gi lærerne bedre oversikt og sikre studentene grønn praksis av høy kvalitet.

Verktøyet veileder lærerne til de beste lokale undervisningstilbudene og gir en oversikt over sammenhengen mellom lærings- og kompetansemål samt inspirasjon til å knytte dem til andre aktiviteter. Samtidig legger det til rette for samarbeid og koordinering mellom klassens lærere.

Den grønne rygrad er et ambisiøst nasjonalt prosjekt der vi velger, samler og sprer de beste lokale og regionale praksiskursene som finnes innenfor temaene natur, mat og helse samt klima, energi og ressurser og knytter dem til konkrete eksempler på utdanningskurs.
www.concito.dk/groenne-rygrad

Foto: Dirk Scheuble, Unsplash

Foto: Ellen Dagsrud

TAKK

Dette prosjektet hadde ikke vært mulig å gjennomføre uten økonomisk støtte. Den har vi fått fra Skien Kommune, Fylkesmannen i Telemark/Statsforvalteren i Vestfold og Telemark samt Vestfold og Telemark Fylkeskommune. Så stor takk til dere for at dere har tro på skolehagen som en viktig læringsarena. En arena som kan brukes til formidling, undring, læring, refleksjon og mye mer – med jord under neglene.

Takk for at dere hadde tålmodighet med oss da pandemien satte sitt tydelige preg på gjennomføringen av de planlagte aktiviteter i 2020. Sett i bakspeilet ble formatet og innholdet i forløpet bedre av å ha et ekstra år å modne i, og vi har stor tro på at det forløp som nå kan tilbys skoler og barnehager i Skien Kommune er vel gjennomprøvd og justert etter tilbakemeldingene fra deltakerne.

Og prosjektet hadde ikke vært noe gøy uten gode samarbeidspartnere, skolehageentusiaster, engasjerte rektorer, lærere, pedagoger og unger. Takk spesielt til alle dere ved Bølehøgda skole, Kollmyr Skole og Trollmyra barnehage. Det har vært en fornøyelse å jobbe sammen med dere. Vi heier på dere og ønsker dere masse lykke til videre!

Ellen Dagsrud, Telemark Landbruksselskap/Århus Gård
Hanne Ringstrøm, Matvalget
Anna Sofie Willumsen, Mersmak i Skien

Gode tilbakemeldinger om at elever får være ute og lære noe matnyttig!

Kollmyr skole

Foto: Hilde Amy Teie, Århus Gård

Elevene ga tilbakemelding om at det var gøy å jobbe med levende ting, og se utviklinga fra frø til plante.

Kollmyr skole

Foto: Sandie Clarke, Unsplash

Det er ikke urtene, trærne, blomstene eller fruktene vi gir våre barn i skolehagen, men kjærligheten til naturen, kjærligheten til arbeidet, til hjemmet og til jorden, og frem av disse gavene spirer andre smukke blomster, som i barnas hjertelag og karakter bringer rike frukter.

Henrik Solheim, skolehagebestyrer 1931

Kilde:
Boka; "Dyrk framtida
- flere skolehager i Norge - 4 årig satsing"
Økologisk Norge

mersmak

ÅRHUS GÅRD

Matvalget